

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

КУЗЬОМЕНСЬКА ЛІДІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 1:37:811](043)

**МОВА ЯК ОСНОВА
КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, с.н.с.

Самчук Зореслав Федорович,

провідний науковий співробітник відділу теорії та історії політичної науки

(Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України)

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, доцент

Поліщук Олександр Сергійович,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
декан факультету мистецтв;

кандидат філософських наук

Вихованець Зоріна Сергіївна,

Вінницький кооперативний інститут,

доцент кафедри економічної теорії,

фундаментальних та соціально-гуманітарних наук.

Захист відбудеться 30 листопада 2017 року об 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, Україна, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, Україна, м. Київ, вул. Бастіонна, 9.

Автореферат розіслано 30 жовтня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Червона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Тренд соціальних очікувань, який превалує в наш час, виражаються у появі нових утопій, які надають особливого значення сучасним засобам і формам комунікативної діяльності. Інформаційно-комунікативна діяльність – це взаємодія, здійснювана між суб'єктами й спрямована на досягнення мети налагодження комунікативних відносин і забезпечення результату за допомогою створення, переробки, зберігання і передачі інформації. Процес соціальної інтеграції невідривно пов'язаний з інформаційно-комунікативними процесами в тому сенсі, що, з одного боку, інтеграція супроводжується уніфікацією, консенсусом чи, принаймні, компромісом щодо культурних традицій на основі інформаційного обміну, а з іншого, – дозволяє досягти єдності думки і дій людей, консолідуючи їх на основі комунікативної діяльності.

Істотна теоретико-праксеологічна проблема полягає в тому, що практично неможливо задати єдиний спосіб осмислення і управління комунікацією вже хоча б з огляду на те, що в комунікативному процесі великого значення набувають випадкові фактори. Хоча комунікація є деякою очевидністю і навіть повсякденною рутинною, з якою ми маємо справу під час оперування суспільними реаліями, але разом з тим вона визначається факторами, котрі не підлягають жорсткій регламентації і методично бездоганному управлінню. Тут і знаходиться осереддя комунікативної проблемності.

Проблеми комунікації, реалізації інформаційно-комунікативної діяльності найчастіше зводяться до прикладних аспектів – комунікативні засоби, технології, комунікативна поведінка тощо. Попри вичерпне розкриття ролі комунікативних структур в інформаційному просторі, які залежать від різних факторів глобалізації, ще не сформована інтегративна теорія з високим ступенем консенсусного узагальнення, котра володіла б виразним пояснювальним і соціально-евристичним потенціалом для подальших досліджень цього проблемного поля.

Аналіз наявних досліджень з проблем комунікативної діяльності свідчить про те, що забезпечення ефективного функціонування комунікативного простору в сучасних умовах вимагає принципово нового якісного рівня осмислення суб'єкт-суб'єктних відносин, пошуку ефективних комунікативних технологій соціальної взаємодії. Продуктивний розвиток і вдосконалення комунікативних структур можливий лише за умов підвищення рівня комунікативної культури учасників комунікативної діяльності.

При моделюванні інформаційно-комунікативного простору важлива не лише компетентність, яка постає узагальненою характеристикою рівня і якості комунікативних знань, вмій і навичок, що включають пошук, сприйняття, оцінку, перетворення, зберігання та передачу інформації, а й гуманізація глобального інформаційно-комунікативного простору, реалізація творчого потенціалу людської діяльності.

Ступінь наукової розробки проблеми. Виявлення змістовно-функціональних ознак мови є актуальною і невід'ємною частиною дослідження мови як ключового інструментального імперативу суспільного буття загалом і комунікативної сфери

зокрема. Теоретико-методологічну основу дослідження мови як імператива комунікативного простору сучасності утворюють праці, в яких осмислюється проблематика співвідношення мови та мислення (В. Гумбольдта, О. Потебні, О. Леонтьєва, Л. Виготського); філософської семантики і логічного аналізу природної мови (Л. Вітгенштейна, Ч. Пірса, І. Нарського); філософського аналізу метафори та філософії риторики (М. Блека, А. Річардса, В. Подороги); дослідження проблем розуміння й інтерпретації (Г.-Г. Гадамера, Ю. Габермаса, П. Рікера); філософський аналіз комунікації і прагматики мови (теорія мовних актів Дж. Остіна і Дж. Серля); дослідження із семіотики і структурно-семіотичного аналізу знаків (Р. Барта, Ч. Пірса, Ю. Лотмана, У. Еко).

Основні принципи семіотики вперше сформулював Ч. Пірс, згодом вони були викладені й систематизовані Ч. Морісом. Питання семіотики розглядалися представниками Львівсько-Варшавської школи.

Культурологічний підхід репрезентований Тартуською семіотичною школою під керівництвом Ю. Лотмана. Чимало зроблено в галузі дослідження семіотики О. Лосєвим, П. Флоренським, І. Бодуеном де Куртене та іншими. Синтактика і семантика докладно представлена у працях позитивістів і представників аналітичної філософії, прагматика – у працях Л. Вітгенштейна. Переконливо обґрунтував теорію знаків У. Еко.

Дослідженню логіки і закономірностей процесів комунікації у постіндустріальному суспільстві присвячено чимало публікацій Р. Арона, З. Баумана, Д. Белла, З. Бжезинського, Ю. Габермаса, Дж. Гелбрейта, М. Кастельса, Н. Лумана, І. Масуди, Е. Тофлера, Дж. Фурастьє та інших науковців. Їхня концептуалістика базується на філософських, політико-економічних та соціологічних поглядах О. Конта, Дж. Кейнса та М. Вебера.

Суттєвий доробок у дослідженні сучасних комунікативних процесів і проблеми впливу нових інформаційно-медіативних технологій на стан сфери комунікацій і суспільства в цілому містять праці Т. Адорно, Ж. Бодрійяра, З. Баумана, М. Бубера, Д. Ваттімо, Ю. Габермаса, М. Гайдеггера, Ж. Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, М. Маклюєна, Г. Маркузе, А. Моля, А. Ракітова, У. Еко та інших.

Історичному аспекту розвитку комунікативної культури, виявленню характеру й спрямованості впливу на суспільство нового етапу технологічного розвитку, що приводить до якісних змін у сфері комунікативної діяльності, присвячені футурологічні праці Дж. П. Барлоу, Д. Белла, М. Кастельса, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера.

Значну увагу аспекту комунікацій у своїх працях приділяють представники теоретичної соціології. Н. Луман, Т. Парсонс і Р. Мертон досліджують комунікацію як соціально обумовлений процес, котрий відтворює суспільну систему і постає організуючим механізмом, однією з форм взаємодії соціальних суб'єктів (акторів).

У лінгвістиці до теми комунікації зверталися Дж. Серль, М. Бахтін, Е. Сепір, Т. ван Дейк, які досліджували проблеми вербальної комунікації, соціальної природи мови та особливості її функціонування в різних соціумах, а також здійснювали аналіз механізмів взаємодії соціальних та мовних факторів, що обумовлюють контакти між представниками різних соціальних груп.

Істотний вплив на дослідження проблем комунікацій мають представники кібернетики та інформатики. Н. Вінер та К. Шеннон розробляли теорію оптимального управління і загальні принципи створення систем управління зі зворотним зв'язком.

Необхідно також взяти до уваги праці Б. Малиновського, А. Редкліф-Брауна та Г. Міда, в яких значна увага приділена вивченню побутових і культурних особливостей комунікації в етнічних ареалах.

Чимало аспектів комунікативної культури детально проаналізовано психологією. Зокрема, соціально-психологічні проблеми спілкування, а також проблема співвідношення понять «комунікація» та «спілкування» порушувалися у працях Л. Виготського, І. Кона, О. Леонтєва, С. Московічі.

Нині в науковій літературі доволі ґрунтовно розкрита роль комунікативних структур в інформаційному просторі, який зазнає впливу різних факторів глобалізації, але ще не сформована інтегративна теорія з високим ступенем теоретичного узагальнення, яка володіла б переконливим пояснювальним і соціально-евристичним потенціалом для подальших досліджень цього проблемного поля.

Аналіз наукової літератури дає підстави для висновку, що дослідження комунікативної культури не відповідають запитам соціуму і наукового співтовариства. Здійснені в межах спеціальних наук дослідження комунікативної культури мають частковий, вузькопрофільний характер. Увага вчених зосереджена на окремих аспектах цього феномена. Натомість гостро відчувається потреба цілісного соціально-філософського аналізу комунікативної культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної теми відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» (державний реєстраційний номер – 0112U02215).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України, протокол № 7/10 від 29. 09. 2014 р.

Мета дослідження полягає в розкритті функціонально-інструментального потенціалу мови як основи комунікативної культури суспільства.

Реалізація поставленої мети передбачає постановку і виконання таких **завдань:**

- проаналізувати концептуальні підходи до дослідження мови як основи комунікативної культури суспільства;
- розкрити онтологічне значення мови в антропологічних і соціокультурних вимірах;
- виявити мовні причини комунікативних труднощів, що виникають у спілкуванні людей в культурно гетерогенному суспільстві;
- розкрити функціональний потенціал мови в становленні комунікативної культури суспільства;
- проаналізувати специфіку комунікативної сфери інформаційного суспільства;

– визначити стратегічні перспективи формування комунікативної культури засобами освіти.

Об'єкт дослідження – мова як засіб комунікації.

Предмет дослідження – мова як основа комунікативної культури суспільства.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження в роботі використано сукупність методів наукового пізнання. Методологічну основу дослідження утворює поєднання загальнонаукових та спеціальних методів, застосованих з метою забезпечення об'єктивності, цілісності, обґрунтованості й достовірності наукових результатів. Ключовим є загальнонауковий діалектичний метод, який дає можливість дослідити проблеми в єдності протиріч і перспектив їх розв'язання, здійснити системний аналіз сфери, яка є предметом дослідження.

Загалом для потреб дослідження застосовано такі методи: *системний аналіз* – для розгляду мови як поліаспектного явища, елемента системи комунікативної культури суспільства; *функціонально-інструментальний* – з метою увиразнення потенціалу мови як засобу досягнення мети ефективної комунікації; *систематизації* – з метою структуризації та ієрархізації сукупності аспектів, котрі визначають функціонування об'єкта і предмета дослідження; *проблемний* – задля виявлення факторів, які стоять на заваді реалізації комунікативного потенціалу мови; *індукції* – для узагальнення з високим ступенем достовірності процесів, що визначають особливості генезису змістовних ознак мови і комунікативної культури; *дедукції* – задля виведення логіки одиничного із загального, а також конкретно-історичного із трансісторичного; *ідеалізації* – з метою окреслення ідеальної моделі мови як основи комунікативної культури суспільства; *єдності історичного та логічного* – для з'ясування особливостей виникнення і закономірностей становлення уявлень про мову і комунікативну культуру; *компаративістський* – з метою аналізу концептуальних відмінностей різних підходів до сутнісних ознак мови і комунікативної культури; *екстраполяції* – для поширення на підставі функціональної спорідненості висновків дослідження одних аспектів на інші, а також уявної пролонгації в майбутнє ключових процесів і тенденцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розкритті функціонально-інструментального потенціалу мови як основи комунікативної культури суспільства.

Уперше:

– системно схарактеризовано комунікативну культуру суспільства і визначено:

1) її генеративний базис, вирішальне значення у якому відіграє продуктивна інтеграція комунікативної раціональності й комунікативної діяльності; 2) її ключові елементи – комунікативні настанови і ціннісні орієнтації, комунікативні знання, навички і вміння; 3) її основні підвиди за критерієм суб'єктності; 4) її базові функції – медійна, інформаційна, регулятивна;

– обґрунтовано, що вибір мовцем таких опцій мовлення, як інтонація, ритм, лексичні, фонетичні і синтаксичні засоби, справляють істотний детермінаційний вплив не тільки на прикладну сферу міжособистісної комунікації, а й на комунікативну культуру і комунікативні практики всього суспільства у широкому діапазоні – від ускладнення й проблематизації до змістовного збагачення, стилістичного оновлення і символічних інновацій.

Уточнено:

– ускладнений і нелінійний взаємозв'язок між трансформаційними процесами, що відбуваються у соціальній, економічній, політичній, культурній сферах суспільства та мовними практиками: з одного боку, суспільство може сприймати і артикулювати дійсність лише засобом наявного мовного інструментарію; з іншого боку, асортимент і діапазон мовних засобів, що використовується у мовних практиках, справляє безпосередній та опосередкований детермінаційний вплив на всі сфери суспільного буття і свідомості;

– онтологічно-конститутивне та конструктивне значення мовної комунікації для людини як соціальної істоти: соціальна суб'єктність людини, особливості й закономірності суспільного розвитку і світоглядних інновацій значною мірою генеруються і віддзеркалюються на рівні мовної комунікації, характер і якість якої визначає зміст і спрямованість цих змін;

– особливості неоднозначних впливів глобалізації на мовно-комунікативну сферу: попри те, що мегатенденція глобалізму істотно уніфікує і примітивізує культуру, глобальна комунікація відкриває широкий спектр продуктивних можливостей для диверсифікації способів мислення і буття.

Набуло подальшого розвитку:

– обґрунтування, що наявність у комунікативній культурі таких елементів, як толерантність і відкритість до інших мов, є необхідною передумовою збереження не тільки мовного розмаїття, а й культурно-цивілізаційної багатоманітності людства;

– розуміння багатоканальності впливу мови на особливості й закономірності мислення: мова впливає на мислення не лише через універсальні інструменти і засоби пізнання (сприйняття, відчуття, концептуалізація, категоризація тощо), а значною мірою через свої світоглядні опції – лексикологію, стереотипи, аксіологічну ієрархію, ментальні автоматизми, тим самим визначаючи, як індивід бачить світ і себе в світі, якою шкалою світоглядно-цільових цінностей він оперує під час інтеріоризації дійсності;

– обґрунтування закономірності, згідно з якою притаманне сучасності лавиноподібне посилення інформаційного пресингу призводить не до збагачення, а до збіднення змістовної концентрації соціальних комунікацій, посилює відчуженість суб'єктів один від одного, створює дефіцит міжособистісних зв'язків. Зазначена закономірність актуалізує потребу підвищення культури інформаційного споживання зокрема і комунікативної культури в цілому;

– ідентифікація основного проблемного аспекту комунікативної сфери інформаційного суспільства, який полягає в тому, що сучасні комунікаційні технології породжують загрози повного або часткового спотворення інформації, приховування дійсної значущості фактів, вибіркового подання тих чи інших подій та надання їм неадекватної причинно-наслідкової зумовленості, задля чого застосовуються засоби штучної мови, термінологічні штампи, неологізми зі специфічним смисловим навантаженням, ідіоми з тенденційним змістом і т. ін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в поглибленому розумінні змістовної сутності мови як основи комунікативної культури суспільства. Результати дослідження сприяють більш глибокому і всебічному соціально-

філософському осмисленню інструментального потенціалу мови як засобу генерування і розвитку комунікативної культури суспільства. Положення і висновки дисертації сприяють подальшому розробленню методологічного інструментарію для дослідження мови і комунікативної культури суспільства.

Основні положення і результати дисертації можуть бути застосовані в практичній діяльності в процесі імплементації інструментального потенціалу мови для потреб оптимізації комунікативної культури суспільства. Низка розроблених у дисертації положень придатні для використання при проведенні емпіричних досліджень в статусі концептуального каркасу, котрий задає змістовні межі науково-освітньої діяльності. Отримані результати валідні для розроблення і викладання курсів із соціальної філософії, філософії освіти, мовознавства, культурології. Використання матеріалів і висновків дисертації є доцільним для формування новітньої культурної і науково-освітньої політики України.

Апробація результатів дисертації здійснювалась під час обговорення на постійно діючих теоретико-методологічних семінарах та науково-практичних конференціях Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, а також під час виступів дисертантки на міжвузівських, всеукраїнських та міжнародних конференціях та конгресах, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу», 27 січня 2015 р., м. Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова; Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії», 22-23 квітня 2015 р., м. Чернівці; XVI Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації: Європейські цінності в освітньому просторі України», 25-26 вересня 2015 р., м. Харків; Международная научная конференция «Философское знание и вызовы цивилизационного развития», 21-22 апреля 2016 г., (Белоруссия, Институт философии Национальной академии); Міжнародна науково-практична конференція «Філософія формування цілісного світогляду в сучасній освіті», 27 квітня 2017 р., м. Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 11 публікаціях автора, серед них 6 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз наукового цитування; 1 стаття в інших вітчизняних та закордонних наукових виданнях, 2 – тези та матеріали конгресів, наукових семінарів та наукових конференцій.

Структура дисертації. Специфіка предмету, мета і завдання дослідження обумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 461 найменування. Загальний обсяг роботи становить 223 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами і планами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи

дослідження, охарактеризовано наукову новизну результатів дослідження, їх практичне значення, наведено дані про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Концептуальні підходи до дослідження мови як основи комунікативної культури суспільства»* – здійснено порівняльний аналіз теоретико-методологічних підходів до мови як засобу формування і розвитку комунікативної культури суспільства.

У підрозділі 1.1. *«Змістовні ознаки мови як засобу комунікації»* з'ясовано специфіку і зміст «лінгвістичного повороту» у філософії. Якщо лінгвістів у діаді «людина/мова» цікавить насамперед і в основному «людська мова», психолінгвістів – «лінгвістична людина», то філософів – «мовне буття», яке можна артикулювати лише засобом мови, бо мова – це потужне знаряддя, дієва спонука й інструмент самореалізації людини. Як влучно зауважив Ф.-В. фон Херрманн, мова є «екзистенцією, яка артикулює буття». Мова – ключовий засіб пізнання й інструмент мислення. Вона не лише відображає реальність, а й породжує її, слугує її медіумом, генератором, конструктором. Мова – достеменно соціокультурний феномен. Її взаємозв'язок із соціальним пізнанням і соціальними практиками є безперечним і визначальним як для мови, так і для соціуму.

Під впливом картезіанської раціональності мову вивчають або як систему знаків (Ф. де Соссюр і всі різновиди структуралізму), або як живу мову (Л. Вітгенштейн, французький постструктуралізм). Теорією, яка проклала міст між цими двома концептуальними підходами вважається філософія імені, започаткована Платоном, І. Кантом, В. Гумбольдтом і продовжена П. Флоренським, С. Булгаковим, О. Лосєвим, а також діалогічною філософією в особі М. Бубера, Ф. Розенцвейга, М. Бахтіна, Е. Розенштока-Хюссі.

Такі напрями філософської думки, як лінгвістична філософія Л. Вітгенштейна, феноменологія Е. Гуссерля, фундаментальна онтологія М. Гайдеггера та неопозитивізм інтерпретують мову граничною онтологічною основою мислення і діяльності. У контексті досліджень мови Л. Вітгенштейном, Дж. Остіном та Дж. Серлем актуалізувалась зацікавленість мовою в її «неочищеному» вигляді, прагматикою мови і повсякденним застосуванням мовних інструментів.

У підрозділі 1.2. *«Комунікативна дійсність крізь призму філософського аналізу»* встановлено, що в загальному розумінні комунікація означає передавання інформації в різних формах, засобом різних каналів і технологій. Найважливішою складовою такої трансляції смислів є складна система ідентифікації різних понятійних відтінків, в яких ключову роль відіграють смислові субстанціали, котрі не можна звести до знаків та електронних процесів, за посередництва яких відбувається циркуляція інформації. Також слід мати на увазі змістовний акцент, відповідно до якого комунікативна трансляція і обмін інформацією мають на меті не сам процес передавання, а деякий навчальний або цілепокладаючий вплив за допомогою інформації.

Комунікація – це передовсім обмін інформацією. Згідно з Н. Луманом, комунікація володіє структурою, конституйованою трьома елементами: повідомленням, інформацією та розумінням. Комунікація відбувається тоді, коли з

повідомлення виокремлюється інформація. Усвідомлення цього розрізнення (і водночас єдності) повідомлення та інформації, власне, й засвідчує факт розуміння.

У процесі комунікації суб'єкти досягають конвенційної згоди щодо правил і способів порозуміння. Сама ж комунікація відбувається в умовах конкретно-історичної практики під впливом здебільшого двох факторів: деякого образу світу, котрий слугує своєрідним горизонтом світосприйняття, а також процесуальної особливості сприйняття. З метою порозуміння суб'єкти вдаються до засобів мови.

Генерування комунікативної парадигми відбулося в результаті взаємодії і взаємодоповнення лінгвістичного та прагматичного поворотів, а сама парадигма базується насамперед на концептуальних напрацюваннях Ф. де Соссюра, Л. Вітгенштейна, Г.-Г. Гадамера, Дж. Остіна, Дж. Серля, К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, П. Рікера, Р. Рорті.

Комунікативна культура відіграє важливу роль у механізмах і принципах дії рушійних сил науково-технічного і соціального прогресу. У процесах становлення комунікативної культури задіяна вся система суспільних відносин, але особливу роль у генеруванні цього виду культури відіграють засоби комунікації, які є найбільш динамічними елементами в системі комунікативної діяльності. Еволюція людства супроводжується перманентним збагаченням комунікативної культури на основі розвитку комунікативних технологій і практик, призводячи до посилення її впливу на всі елементи соціальної системи.

Генеративним базисом комунікативної культури постає вся система соціальної практики, але ключову роль в її формуванні, розвитку і функціонуванні відіграє комунікативна діяльність. Якщо становлення комунікативної культури відбувається на соціальному рівні, то культура спілкування функціонує на антропологічному рівні, оскільки безпосередньо пов'язана з екзистенційними станами і потребами людей.

У системі комунікативної культури виділено такі основні підвиди: особистісна, спеціалізована та масова комунікативні культури, кожній з яких відповідають типи комунікативної діяльності, спрямовані на задоволення відповідних комунікативних потреб.

Базовими функціями комунікативної культури, котрі розкривають її сутність і місце в соціальній системі, є медіативна, інформаційна та регулятивна. Їхні розвиток і взаємодія породжують решту функцій, вторинних по відношенню до них, які відповідають тим чи іншим особистим і суспільним потребам.

Слід зауважити, що комунікативна культура і культура спілкування є хоч і генеалогічно спорідненими, але інструментально істотно різними феноменами соціальної дійсності: якщо становлення і розвиток комунікативної культури відбувається на соціальному рівні, то культура спілкування розвивається і функціонує на антропологічному рівні й пов'язана з екзистенційним рівнем буття індивідів.

У другому розділі – *«Функціональний потенціал мови у становленні комунікативної культури суспільства»* – здійснено аналіз функціонального потенціалу мови для забезпечення потреб формування і розвитку комунікативної

культури суспільства, осмислено причинно-наслідкові зв'язки і взаємну детермінованість мови та комунікативної культури.

У підрозділі 2.1. «Смисл, виражений у мові, – комунікативна основа буття людини» досліджено смислову сферу як людської життєдіяльності загалом, так і її комунікативної складової зокрема й насамперед.

Б. Уорф наполягав, що мовні категорії здійснюють неухильний вплив на мислення людини. Можна по-різному сприймати і структурувати світ, а мова, яку людина засвоює в дитинстві, істотно визначає спосіб бачення світу і структурування дійсності. Уорф сформулював концептуальне осереддя таким чином: основа мовної системи будь-якої мови (граматика) не є звичайним інструментом для відтворення думок – навпаки, граматики сама формує думку, є програмою і керівництвом розумової діяльності індивіда. Цьому світоглядному акценту притаманний високий рівень консенсусу в сучасному дослідницькому середовищі.

Показово, що назва книги Н. Лумана «Суспільство суспільства» – попри двозначність смислу – розшифровується доволі просто: йдеться про теорію комунікації, яка втілюється в комунікативних актах і не лише тематизує, а й маніфестує суспільство. Останнє, будучи перехрестям і епіцентром комунікацій, набуває настільки розширеного тлумачення, що його теоретичне змалювання вже не може здійснюватись десь поза ним – відтак, воно утворює частину його самого, наукову підсистему комунікацій, соціологію і теорію пізнання в одній особі.

Така дещо парадоксальна саморефлексія, уявлення про суспільство як про таке, що «саме себе тлумачить» – стрижневий мотив луманівської концептуалістики. За версією Н. Лумана, не предмет, а його змалювання набуває статусу головного і ледве не єдиного соціального факта, вартого уваги соціальної теорії. Предметом аналізу постає іманентний зміст комунікації, котрий визначається механізмами комунікативного простору.

Згідно з Н. Луманом, «соціальним» є лише те, що володіє комунікативною значущістю. Забезпечення «екстер'єрного» ускладнення, елеваціонізму системи можливе лише за рахунок її «інтер'єрного» (секторального) спрощення, редуціонізму. Згідно з Н. Луманом, основний фактор функціонування соціальної системи полягає в окресленні деякого сектора комплексності з метою його подальшого спрощення, редукування. У складній соціальній системі практично неможлива ситуація, за якої всі займалися всім, тому кожна підсистема зосереджується на спрощенні своєї частки комплексності. Інші підсистеми сприймають цю частину комплексності вже як редуковану.

У результаті генезис систем набуває ознак «функціональної спеціалізації з метою редукування комплексності». Суспільство може еволюціонувати лише в такий спосіб і лише таким чином воно може набувати «все більш комплексних ознак». Остаточний висновок Н. Лумана радикально відрізняється від положень структурного функціоналізму Т. Парсонса: структура перестає бути *фактором стабільності* системи, оскільки вона є *фактором її оновлення*.

У підрозділі 2.2. «Мовно-символічна сфера як фактор комунікативної культури» з'ясовано, що кожна сфера значень володіє своєю системою символів для позначення специфічних структур досвіду, які не зводяться до досвіду

свідомості в інших сферах значень. Наприклад, мова науки не пристосована для вираження художнього, релігійного та інших типів досвіду. Тільки мова повсякденного життя може слугувати медіатором різних смислових сфер. Не володіючи смисловою виразністю мови науки, а також образністю художнього слова, вона, тим не менше, здатна транслювати найбільш значущі смисли в сферу повсякденного життя, роблячи їх «зрозумілими» з достатнім ступенем ясності. Ми можемо популярно викласти сутність наукового відкриття або зміст художнього твору засобом повсякденної мови, натомість здійснити оповідь досвіду глибоко особистих переживань високоспеціалізованою мовою науки виявиться завданням украй непростим. Таким чином, сфера повсякденного життя і її мова є визначальними з точки зору практичного взаєморозуміння в соціальному світі.

Комунікація відбувається тоді, коли з повідомлення виокремлюється інформація. Усвідомлення цього розрізнення (і водночас єдності) повідомлення та інформації, власне, являє собою розуміння. Інформація – це розрізнення, яке породжує відмінності. Той, хто повідомляє, з усього масиву можливої інформації вибирає певне повідомлення (перша відмінність). Той, хто приймає повідомлення, вибирає з нього інформацію, виокремлюючи не все, а лише те, що прагне повідомити співрозмовник (друга відмінність). Інформація є тим, що змінює комунікацію. Якщо мені пропонують купити товар, то з усього, що запропоновано, я обираю лише те, що мені потрібно, відсіюючи зайве, вдовольняючись інформацією про властивості товару, котра є необхідною для подальшої комунікації (купівлі та платежу).

Без символів неможливий процес комунікації. Інтонація, тон, міміка, жести і т. ін. несуть в собі від 50 до 70% інформації, що передається в акті комунікації. Як і інші елементи культури, символи інтегрують і цементують соціальну спільноту, наочно і виразно демонструють її специфіку, здійснюючи її змістовну демаркацію від інших. Не випадково кожна країна, домігшись державної незалежності, прагне відобразити її у вигляді власного державного герба, прапора, гімну та інших символічних атрибутів суверенності.

У підрозділі 2.3. «Мовні детермінанти комунікативної культури» обґрунтовано, що найбільш виразно специфіка комунікативної культури виявляє свій функціональний ресурс у порівнянні з інформаційною культурою. Основою такого зіставлення стало розмежування понять «комунікативна діяльність» та «інформаційна діяльність», які ставляться один до одного як до засобу при задоволенні потреб соціальних суб'єктів. Якщо інформаційна культура є засобом комунікативної культури при реалізації та задоволенні соціальними суб'єктами потреби у зв'язку між собою, то комунікативна культура постає засобом для інформаційної культури в процесах обміну, поширення і зберігання інформації.

Найважливіша специфічна ознака комунікативної культури полягає в тому, що без неї не може існувати жодна соціальна система, оскільки поняття системи передбачає наявність взаємозв'язку між її елементами. Забезпечення взаємозв'язку зазначених елементів здійснюється за допомогою комунікативної культури. Необхідність для соціальної системи комунікативної культури обумовлена її

адаптаційним і оптимізуючим впливом на діяльність соціальних суб'єктів у ситуації прискорених трансформацій соціальної системи.

Виявлення специфічних рис комунікативної культури зробило можливою її типологізацію, репрезентувало її як цілісність, основними складовими якої постають масова, спеціалізована (професійно, чи корпоративно орієнтована) і особистісна комунікативна культура. Аналіз місця і значення комунікативної культури в системі соціальної діяльності реалізується насамперед на підставі виявлення її основних функцій. Структурогенеруючим принципом класифікації функцій комунікативної культури постає система соціальних потреб, вирішальне значення з-поміж яких мають медіативні, інформаційні та регулятивні потреби.

З аналізу механізму детермінативного впливу комунікативної культури на основні сфери суспільного життя випливає висновок, який має світоглядне і методологічне значення. Історичні етапи розвитку суспільства розрізняються не лише способами виробництва матеріальних благ, а й тим, як і за допомогою якої техніки здійснюється зв'язок соціальних суб'єктів. Тому рівень розвитку медіативних засобів постає одним з ключових критеріїв суспільного прогресу.

Розмежування комунікативної культури та культури спілкування ставить під сумнів покладені в деяких наукових працях надмірні надії на міжособистісну комунікацію і діалог. Такий підхід збіднює багатоманітність комунікативної діяльності, зводить її виключно до міжособистісного рівня, до недооцінки й ігнорування форм комунікативної діяльності на соціальному рівні. Сучасне ж суспільство відчуває гостру потребу не лише й не стільки в екзистенційній, міжособистісній комунікації, скільки в комунікативній діяльності надіндивідуального – міжконфесійного, міжкультурного, міжцивілізаційного, глобального, загальнопланетарного – рівня.

У третьому розділі – *«Комунікативна сфера інформаційного суспільства: закономірності й особливості»* – узагальнено змістовні й проблемні аспекти комунікативної сфери інформаційного суспільства.

У підрозділі 3.1. *«Комунікативна сфера на тлі ключових тенденцій сучасності»* основна увага приділена впливу інформаційної комп'ютерної революції на комунікативну сферу суспільства сучасного формату. Інформація все більш послідовно й невблаганно перетворюється на стратегічний ресурс, який здійснює вирішальний вплив на соціальне середовище, а рівень інформатизації постає фактором, котрий визначає темпи розвитку суспільства. Це актуалізує завдання глибокого теоретичного аналізу процесів інформатизації, а також дослідження проблем і перспектив, які неминуче очікують на суспільство інформаційної стадії розвитку.

Інформатизація неминуче призводить до відчутних соціально-культурних наслідків, не всі з яких є позитивними. Адекватна оцінка соціальних наслідків і відповідна їй стратегема життєдіяльності слугує гарантом мінімізації негативних і небажаних впливів засобів масової інформації на людину. Віддаючи належне численним перевагам інформаційного суспільства, не варто ігнорувати, що воно містить не лише спокусливі перспективи, а й фатальні ризики. За великим рахунком, інформаційне суспільство є соціумом, у якому ефективність суспільного розвитку

залежить від конструювання, виробництва і поширення інформації; при цьому саму інформатизацію слід інтерпретувати як вдосконалення когнітивних соціальних структур і процесів. Істотною проблемою сучасного комунікативного простору і функціонування його структур є комунікаційна ентропія, нестабільність, мінливість, співіснування суб'єктів та об'єктів з різною процесуальністю, динамікою, незавершеністю, що дає їм змогу уникати жорстких причинно-наслідкових зв'язків.

Утвердження інформаційного суспільства, домінування мультимедіа, поширення віртуалізованої свідомості – всі ці особливості добре схоплюються за допомогою постмодерністських підходів, де поняття симулякра і симуляційної реальності, введені Ж. Бодрійяром, постають адекватним інструментом змалювання сфери мультимедіа. Фактично Бодрійяр виявив парадокс розвитку «суспільства знань», довівши, що збільшення кількості інформації, ізоляція від якої практично неможлива, призводить не до поінформованості як накопичення необхідних знань людини про світ, а до стимуляційної поверховості – спочатку сприйняття, а згодом і мислення. Людина втрачає здатність оперувати завершеними текстами і логічними конструкціями, формуючи уявлення про реальність із фрагментів вражень і уривків текстів.

Масова інформація і культура утворюють фундамент становлення і розвитку інформаційного суспільства. Їх взаємодія на певних правилах, відносинах, цінностях і нормах обумовлена рівнем культури і якістю інформації. Тому соціокультурний та інформаційний підходи до теорії розвитку суспільства й особистості взаємозумовлені: суспільне життя неможливе без соціокультурного спілкування і комунікацій, які – в свою чергу – стають можливими лише в соціальному середовищі.

Специфіка масової культури істотно пов'язана з розвитком засобів масової інформації (ЗМІ), які набули фактичного статусу особливої індустрії, спеціалізованого бізнесу з усіма притаманними такому статусу причинно-наслідковими зв'язками. ЗМІ мають можливість впливати на громадську думку, поширювати на рівні масової свідомості одні стандарти, погляди, оцінки й шаблони та викорінювати інші, створювати й руйнувати репутації, забезпечувати популярність одним лідерам і дискредитувати інших, привертати увагу до одних суспільних проблем і замовчувати інші.

Епоха інформаційного пресингу об'єктивно й закономірно робить вимоги до інформаційних повідомлень все більш жорсткими. Щоб читач, глядач чи слухач віддав перевагу певному інформаційному блоку, той повинен виграти своєїрідну конкурентну боротьбу, а це можливо лише в тому разі, якщо він відрізнятиметься з-поміж інших виразною інтригою, своєрідним «якорем привабливості».

У підрозділі 3.2. «Освіта як інструмент впровадження комунікативно-мовних стратегем» обґрунтовано що комунікативна діяльність ефективна лише за умови відповідної компетентності соціальних суб'єктів, які перебувають у взаємозв'язку один з одним. Втім, важлива не лише власне комунікативна компетентність, яка є узагальненою характеристикою рівня і якості комунікативних знань, навичок і вмій, що включають пошук, сприйняття, оцінку, перетворення, зберігання та передачу інформації, а й мовно-комунікативна компетентність, у

межах якої високий ступінь оволодіння мовними ресурсами виступає необхідною умовою продуктивної комунікації.

Відповідно, освіта має орієнтуватися не на формування мовної і комунікативної компетентності як автономних, а на їхню наскрізну інтеграцію у педагогічному процесі. Саме завдяки цьому мова може стати дієвою основою комунікативної культури як особистості, так і суспільства в цілому. Зазначено також, що необхідним є наголос на комунікативні складові у мовній освіті у процесі вивчення будь-якої мови – рідної, державної, іноземної. Водночас змістовні пріоритети сучасної освіти повинні наскрізно відповідати принципам, які забезпечують максимальну ефективність і продуктивність комунікації. З-поміж них виокремлено насамперед: а) діалогізм; б) відкритість, транспарентність, публічність; в) аргументаційну і фактографічну обґрунтованість.

У цьому контексті встановлено, що освітня система України досі зорієнтована в основному на механічну трансляцію знань, а освітні технології ґрунтуються переважно на запам'ятовуванні інформації, є пасивними, а не розвиваючими, зокрема, і в царині мовної освіти і наявних освітньо-комунікативних практик. Це неприйнятно, якщо взяти до уваги, що цільовим орієнтиром зусиль закладів освіти має стати людина з високим інтелектом і широким світоглядом, з умінням реалізувати себе в динамічному бутті, з виразною потребою пізнавати світ, себе і сенс життя. Успішна реалізація цих цільових орієнтирів значною мірою залежить від рівня і якості комунікативної культури і такого її показника, як мовно-комунікативна компетентність. Комунікативна культура також запитана потребами гуманізації глобального інформаційно-комунікативного простору, реалізації творчого потенціалу індивіда і суспільства.

ВИСНОВКИ

У дисертації виконано важливе наукове завдання, яке полягає в розкритті функціонально-інструментального потенціалу мови як основи комунікативної культури суспільства. На підставі проведеного дослідження сформульовано теоретичні узагальнення, що виражають його основні результати і засвідчують виконання поставлених у дисертації завдань.

1. На підставі аналізу концептуальних підходів до дослідження мови як основи комунікативної культури суспільства обґрунтовано, що різні мови (в тому числі й дисциплінарного профілю – на кшталт мови науки, мови філософії і т. ін.) є не стільки різним баченням світу, скільки різними світами, різними типами комунікації – зі своєю логікою, стереотипами, світоглядно-аксіологічною ієрархією та ментальними автоматизмами. Кожному типу комунікації відповідає певний тип соціуму. Більше того, тип комунікації є визначальним чинником розвитку суспільства.

2. Комунікація утворює основу людської свідомості, пізнання і суспільного буття загалом. Комунікативна спрямованість людини як соціальної істоти є безперечною, імперативною, а розкриття сутнісних сил людини можливе лише за умов повноцінної комунікації. Комунікація віддзеркалює особливості й

закономірності соціальної взаємодії. Людина постає продуктом і результатом спілкування з іншими людьми, тому їй притаманний інтерсуб'єктивний та інтерактивний характер. Родові й соціокультурні властивості людини значною мірою генерується і віддзеркалюється на рівні комунікації, поза якою вони є розмитими й невиразними. Соціальні процеси сучасності залежать насамперед і в основному від рівня, ефективності й особливостей комунікативної взаємодії.

3. Системно схарактеризовано комунікативну культуру суспільства і визначено: 1) її генеративний базис, вирішальне значення в якому відіграє продуктивна інтеграція комунікативної раціональності та комунікативної діяльності; 2) її ключові елементи – комунікативні настанови і ціннісні орієнтації, комунікативні знання, навички і вміння; 3) її основні підвиди за критерієм суб'єктності; 4) її базові функції – медійна, інформаційна, регулятивна.

4. Розкрито онтологічне значення мови в антропологічних і соціокультурних вимірах. Встановлено, що мова – універсальний посередник між людиною та суспільством. Це своєрідне дзеркало, засобом якого людина відображає себе для суспільства, а суспільство – для людини. Мова є достеменно соціокультурним феноменом, її взаємозв'язок із людиною і соціальними практиками є визначальним як для мови, так і для соціуму. Індивід може реалізувати свій мовний потенціал лише за наявності соціуму, потреби спілкування. Наша здатність користуватися мовою є природною, генетично зумовленою і вродженою, а наша здатність спілкуватися українською, російською, англійською чи китайською є культурно набутою, виробленою і закріпленою в процесі соціокультурних практик. Так само соціокультурно зумовленим є діапазон мовних інструментів, мовних засобів досягнення комунікативної мети.

5. Виявлено мовні причини комунікативних труднощів, що виникають у спілкуванні людей у культурно гетерогенному суспільстві. Мова є складною, поліфакторною системою, в межах якої формальна нормативістика, граматики і структуризаційна послідовність утворюють лише верхівку айсберга значущих аспектів. Не випадково причини комунікативних труднощів, що виникають у спілкуванні людей у культурно гетерогенному суспільстві, пов'язані насамперед і в основному з такими периферійними ознаками мовної сфери, як інтонація, ритм, вибір лексичних, фонетичних і синтаксичних опцій. Саме цей контекст надає виразності мовному тексту. А оскільки його найскладніше опанувати чужинцеві, то він здебільшого і слугує демаркаційною лінією під час комунікації між представниками різних соціокультурних ойкумен.

6. Взаємозв'язок між трансформаційними процесами, що відбуваються у соціальній, економічній, політичній, культурній сферах суспільства та мовними практиками є ускладненим і нелінійним: з одного боку, суспільство може сприймати і артикулювати дійсність лише засобом наявного мовного інструментарію; з іншого боку, асортимент і діапазон мовних засобів, що використовується у мовних практиках, справляє безпосередній та опосередкований детермінаційний вплив на всі сфери суспільного буття і свідомості.

7. Розкрито функціональний потенціал мови в становленні комунікативної культури суспільства. Мовна комунікація визначає соціальну суб'єктність людини.

Особливості й закономірності суспільного розвитку і світоглядних інновацій значною мірою генеруються і віддзеркалюються на рівні мовної комунікації, характер і якість якої визначає зміст і спрямованість цих змін. У цьому полягає онтологічно-конститутивне та конструктивне значення мовної комунікації для людини як для соціальної істоти.

Вплив мови на особливості й закономірності мислення є багатоканальним. Мова впливає на мислення не лише через універсальні інструменти й засоби пізнання (сприйняття, відчуття, концептуалізація, категоризація тощо), а значною мірою через свої світоглядні опції – лексіологію, стереотипи, світоглядно-аксіологічну ієрархію, ментальні автоматизми, тим самим визначаючи як індивід бачить світ і себе в світі, якою шкалою світоглядно-цільових цінностей він оперує під час інтеріоризації дійсності.

8. Проаналізовано специфіку комунікативної сфери інформаційного суспільства. Розвиток комунікативної сфери в умовах інформаційного суспільства має складний і суперечливий характер. З одного боку, відбувається перманентне нарощування комунікативних можливостей соціальних суб'єктів, які отримують усе більшу свободу вибору форм і ширший діапазон спілкування. Істотною і виразною особливістю є урізноманітнення соціального досвіду, котре призводить до інтенсифікації всіх типів соціальної діяльності. З іншого боку, притаманне сучасності лавиноподібне посилення інформаційного пресингу призводить не до збагачення, а до збіднення змістовної концентрації соціальних комунікацій, посилює відчуженість суб'єктів один від одного, створює дефіцит міжособистісних зв'язків. Це актуалізує потребу підвищення культури інформаційного споживання.

9. Основний проблемний аспект комунікативної сфери інформаційного суспільства полягає в тому, що сучасні комунікаційні технології створюють можливість з однаковим успіхом досягти практично будь-якої мети, зокрема, повного або часткового спотворення інформації, приховування дійсної значущості фактів, вибіркового подання тих чи інших подій, надання їм неадекватної причинно-наслідкової зумовленості тощо. Загрозу повноцінному генезису суспільної свідомості становлять технології кумулятивного впливу – зокрема, інформаційний пресинг (частота трансляції, тенденційний підбір фактів, використання значного за обсягом ефірного часу та газетної площі), латентний примус до споживання певної інформації, коли сумнівні повідомлення легітимізуються завдяки контекстуальній подачі з важливими новинами і високим рівнем довіри до ведучого.

Розкрито неоднозначність впливів глобалізації на мовно-комунікативну сферу: якщо глобалізація істотно уніфікує і примітивізує культуру, то демократизація як фактично безальтернативний мегатренд сучасного суспільного життя на прикладному рівні також не позбавлена недоліків – вона часто проголошує свободу слова без відповідальності за вибір цього слова, без врахування його впливу на особливості сприйняття індивідом і суспільством. Втім, варто визнати, що глобальна комунікація відкриває чимало можливостей для розвитку мислення і діяльності людини, оскільки створює онтологічне середовище для диверсифікації способів мислення і буття.

10. Високий рівень комунікативної культури набуває ознак стратегічного ресурсу для гармонізації та інтенсифікації суспільної взаємодії, створення широкої соціокультурної сфери для консенсусу, взаєморозуміння, компромісу тощо. Натомість зниження рівня культури комунікації і стагнація цього функціонального напрямку життєдіяльності суспільства неминуче тягне за собою негативні наслідки практично в усіх сферах буття соціуму.

11. Визначено стратегічні перспективи формування комунікативної культури засобами освіти, які вбачаються в наскрізній інтеграції мовної і комунікативної компетентностей в педагогічному процесі, а також у представленості в освіті принципів, які забезпечують максимальну ефективність і продуктивність комунікацій, а саме: а) діалогізму; б) відкритості, транспарентності, публічності; в) аргументаційної та фактографічної обґрунтованості.

12. До переліку перспективних напрямів подальших досліджень варто віднести: а) поглиблення уявлень про функціонально-інструментальні ресурси мови, б) комунікативну культуру як найважливіший компонент механізму глобалізації, в) комунікативний критерій суспільного прогресу, г) шляхи і засоби підвищення загального рівня комунікативної культури як особистості, так і суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Кузьоменська Л. Г. Функціонально-інструментальні основи філософського аналізу мови / Л. Г. Кузьоменська // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2015. – Вип. 44. – С. 31–41.
2. Кузьоменська Л. Г. Комунікативна культура в структурі освітніх пріоритетів сучасності / Л. Г. Кузьоменська // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В. П. Андрущенко]. – № 2 (додаток 1). – К., 2015. – С. 172–177.
3. Кузьоменська Л. Г. Мовна картина світу крізь призму комунікативної діяльності та інформаційного суспільства / Л. Г. Кузьоменська // Versus: науковий журнал. – Мелітополь, 2016. – Вип. 1 (8). – С. 99–105.
4. Кузьоменська Л. Г. Мова як засіб вираження / Л. Г. Кузьоменська // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія : Чернігівський національний технологічний університет, 2016. – Вип. 2 (8). – С. 73–82.
5. Кузьоменська Л. Г. Мовна картина світу: закономірності й особливості / Л. Г. Кузьоменська // Релігія та соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – № 3–4 (23–24). – С. 213–219.
6. Кузьоменська Л. Г. Розуміння як соціокультурний феномен / Л. Г. Кузьоменська // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2016. – Вип. 112 (№9). – С. 194–198.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що внесли до міжнародних наукометричних баз наукового цитування:

7. Кузьоменська Л. Г. Особливості мовної картини світу / Л. Г. Кузьоменська

// Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 119. – С. 206–209.

8. Кузьоменська Л. Г. Мова як імператив і атрибут комунікативної культури сучасності / Л. Г. Кузьоменська // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2016. – № 64. – С. 100–111.

Статті у інших вітчизняних та закордонних наукових виданнях:

9. Кузьоменська Л. Г. Мова як імператив комунікативного простору сучасності / Л. Г. Кузьоменська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: збірник наукових праць – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – № 35 (48) – С. 58–66.

Матеріали конференцій:

10. Кузьоменська Л. Г. Мова як освітній ресурс і чинник ефективності комунікативної культури / Л. Г. Кузьоменська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу». – НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 18–20.

11. Кузьоменська Л. Г. Комунікація в контексті сучасних соціальних трансформацій / Л. Г. Кузьоменська // Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і доля нації. Сучасна школа: тенденції розвитку і рефлексії досвіду» (19-20 травня 2017 р.). – Харків: ХНПУ, 2017. – С. 101-104.

Кузьоменська Л. Г. Мова як основа комунікативної культури суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2017.

У дисертації окреслено інструментальний потенціал мови в контексті функціональних потреб комунікативної культури суспільства.

Обґрунтовано, що причини комунікативних труднощів, які виникають у спілкуванні людей в культурно гетерогенному суспільстві, пов'язані насамперед і в основному з такими периферійними ознаками мовної сфери, як інтонація, ритм, вибір лексичних, фонетичних і синтаксичних опцій.

Увиразнено світоглядний засновок, відповідно до якого сутнісні ознаки людини значною мірою генеруються і віддзеркалюються на рівні комунікації, поза якою вони є розмитими й невиразними.

Окреслено концептуальне положення, згідно з яким суспільство та соціальні, економічні, культурні трансформації і тенденції, що відбуваються на його рівні, так чи інакше впливають на мовну дійсність. У свою чергу, мовна сфера здійснює зворотний вплив на суспільство: суспільство може сприймати і артикулювати дійсність лише засобом наявного мовного інструментарію.

Ключові слова: мова, мовна картина світу, комунікативна культура, інформаційне суспільство, соціокультурна сфера, освітній інструментарій, концептуальні основи, теоретико-методологічні підходи.

Кузьоменская Л. Г. Язык как основа коммуникативной культуры общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины – Киев, 2017.

В диссертации очерчен инструментальный потенциал языка в контексте функциональных потребностей коммуникативной культуры общества.

Обосновано, что причины коммуникативных трудностей, возникающих в общении людей в культурно гетерогенной обществе, связаны прежде всего и в основном с такими периферийными признаками языковой сферы, как интонация, ритм, выбор лексических, фонетических и синтаксических опций.

Осуществлено аргументационное обоснование мировоззренческого посыла, согласно которому сущностные признаки человека в значительной мере генерируются и отражаются на уровне коммуникации, вне которой они являются размытыми и неясными.

Очерчено концептуальное положение, согласно которому общество и социальные, экономические, культурные трансформации и тенденции, происходящие на его уровне, так или иначе влияют на языковую действительность. В свою очередь, языковая сфера осуществляет обратное влияние на общество: общество может воспринимать и артикулировать действительность лишь средством наличного языкового инструментария.

Осмыслены особенности неоднозначных влияний глобализации: несмотря на то, что она существенно унифицирует и примитивизирует культуру, глобальная коммуникация открывает гораздо больше возможностей для развития мышления и деятельности человека, поскольку создаёт возможность для поливариативности способов мышления и бытия, открывает гораздо более просторный мир для мыслей и поступков.

Обосновано положение, согласно которому язык составляет специфически человеческий способ бытия в мире, а внеязыковая жизнедеятельность вообще и познание человека в частности невозможно в принципе – ни априори, ни апостериори.

Получило дальнейшее развитие представление о многоканальности влияния языка на особенности и закономерности мышления: язык влияет на мышление не только посредством универсальных инструментов и средств познания (восприятия, концептуализации, категоризации и т. п.), но и в значительной мере при помощи своих мировоззренческих опций – лексикологии, стереотипов, аксиологической иерархии, ментальных автоматизмов, тем самым в значительной мере определяя, как индивид видит мир и себя в мире, какой ценностно-целевой шкалой оперирует при интериоризации мира и определения своей сущности, своего призвания в мире.

Обоснована закономерность, в соответствии с которой присущее современности лавинообразное усиление информационного прессинга приводит не к обогащению, а к обеднению социальных коммуникаций, усиливает отчуждение субъектов друг от друга, создает дефицит межличностных связей. Эта особенность и закономерность актуализирует потребность повышения коммуникативной культуры вообще и культуры информационного потребления в частности.

Аналитически обоснован вывод, согласно которому основной проблемный аспект коммуникативной сферы информационного общества состоит в том, что современные коммуникационные технологии позволяют с одинаковым успехом достигать практически любой (а значит и несовместимой с потребностями гуманизации и демократизации общества) цели – в частности, полного или частичного искажения информации, сокрытия действительной значимости фактов, выборочного представления тех или иных событий, предоставления им неадекватной причинно-следственной обусловленности и тому подобное.

Ключевые слова: язык, языковая картина мира, коммуникативная культура, информационное общество, социокультурная сфера, образовательный инструментарий, концептуальные основы, теоретико-методологические подходы.

Kuzomenska L. G. Language as basis for the communicative culture of society.
– Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philosophic Sciences on a speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This thesis defines the instrumental capacities of language in the context of functional needs of the society communicative culture.

It was justified that the grounds for the communicative difficulties arising out in the process of communication of people in the cultural heterogeneous society are caused, first and foremost and essentially, by such circumferential characteristics of the language aspect as intonation, rhythm, selection of lexical, phonetic and syntactical options.

The worldview message according to which the human insight characteristics are substantially generated and reflected at the level of the communication beyond which they are indistinct and fuzzy was defined.

The concepts according to which the society and social, economic and cultural transformations and trends taking place at its level affect in one way or other the language reality were described. In turns, the language aspect makes a reverse influence on the society: the society may perceive and formulate the reality only with available linguistic tools.

Key words: language, linguistic view of the world, communicative culture, information society, social and cultural aspect, educational tools, conceptual basis, theoretical and methodological approaches.